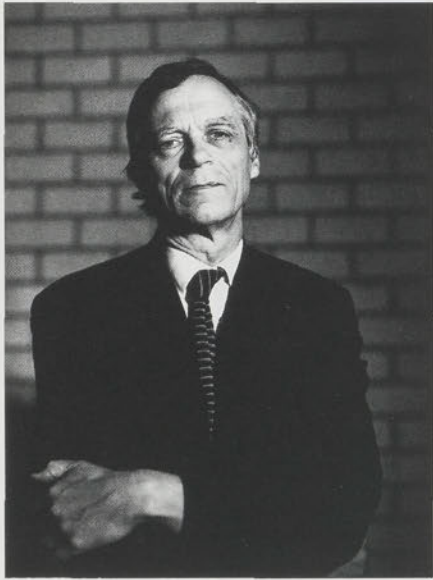

Ype Poortinga: "Wij Nederlanders hebben meer gemeen met de Bosjesmannen in de Kalahari-woestijn dan we van hen verschillen."

hun zoon. Als je maar ver genoeg gaat in de verbijzondering van de gevallen, zul je altijd wel verschillen ontdekken. Als je daarentegen voldoende afstand neemt van de desbetreffende individuen, zegt hij, kun je net zo goed volhouden dat er grote overeenkomsten zijn, en dat er dus veel gemeenschappelijkheid in gedrag is. Poortinga verwijst naar een onderzoek van de Amerikaanse psycholoog *D.M. Buss* die in 37 landen tal van cross-culturele overeenkomsten vond bij partnerkeuze. Natuurlijk waren er ook verschillen, maar meestal gaat het daarbij om verschillen in interpretaties. "Kijk naar de waarde die in sommige samenlevingen aan maagdelijkheid wordt gehecht. In christelijk en islamitisch fundamentalistische landen vindt men maagdelijkheid belangrijk. Dit klopt met de biologische theorie dat mannen zekerheid willen over het vaderschap van hun kinderen; ze willen hun eigen genen doorgeven. Maagdelijke vrouwen verschaffen zekerheid. Zo gezien wordt maagdelijkheid bijna iets wezenlijks voor de menselijke voortplanting. Maar in westerse landen blijft van die redenering een paar generaties later in een veranderde context weinig meer over."

Schuld en schaamte

Zulke elementaire zaken als voortplanting en samenlevingsvormen zijn in de wetenschap nog maar gebrekkig in kaart gebracht, maar ook elders is er interes-

sante informatie over te vinden, zoals in de roman 'De waterhandel' (1985) van *John David Morley*. Aan de buitenkant mogen de familierelaties tussen Japanners dan duidelijk verschillen van de onze, in wezen zijn ze hetzelfde, is de strekking van het boek. Maar om zoiets ook wetenschappelijk vast te kunnen stellen, zou je de variabelen van de Japanse context afzonderlijk moeten boekstaven. Om ze er daarna als het ware van af te kunnen pellen.

Poortinga: "Zo moet een onderzoek dat ik met collega's doe in Mexico duidelijk maken wat de verschillen tussen schuld en schaamte zijn en of die verschillen wel zo groot zijn als het gepostuleerde verschil tussen zogenaamde schaamte- en schuldculturen suggereert. Bepaalde bevolkingsgroepen in Mexico blijken geen woord voor schuld te hebben. Maar betekent dat automatisch dat die mensen er geen notie van hebben? Als aanwezigheid van woorden iets betekent, betekent de afwezigheid ervan dan ook iets? Wat zegt het dat er in het Arabisch wel vijftig woorden schijnen te zijn voor de verschillen in dracht van kamelen? En waarom hebben Nederlandse boeren dan niet net zoveel woorden voor de dracht van hun koeien? Voor dergelijke interpretaties over het bestaan van woorden zijn nooit bewijzen gevonden. Je kunt met evenveel recht zeggen dat er in Mexico voor schuld en schaamte alleen maar een semantische onderscheiding ontbreekt. In Indonesië heb je ook maar één woord voor wat wij schaamte en verlegenheid noemen – *malu*. Maar dat lijkt onvoldoende reden om tot een verschil in emotionele beleving te besluiten."

Poortinga heeft een hekel aan overmatig interpreteren in de sociale wetenschappen. Die neiging heeft geleid tot een geweldige inflatie van de term cultuur. "Cultuurverschillen worden te pas en te onpas gebruikt om van alles en nog wat te verklaren. Cultuur als *deus ex machina*. Er zijn bijvoorbeeld nauwelijks bewijzen aan te voeren voor wat organisatiepsychologen zeggen over verschillende bedrijfsculturen. Ik heb ooit iemand met een stalen gezicht horen beweren dat een medewerker van de Rabobank nooit bij ABN-Amro zou kunnen werken, of andersom, vanwege het verschil in bedrijfscul-

tuur. Daar heb je het weer: psychologen zien wel brood in organisatiecultuur." Andere onderzoekers met een culturalistische zienswijze hebben een emancipatoire bijbedoeling. In Mexico richten psychologen zich bijvoorbeeld op de eigenheid van de Mexicaanse persoonlijkheid. Een vorm van apartheidspychologie, zegt Poortinga, die hem doet denken aan zijn tijd in Zuid-Afrika toen blanken er heilig van overtuigd waren dat zwarte *boys* liever vet vlees met vellen aten dan een voorbeeldige biefstuk. "Bij de slager kon je dus *boys meat* kopen, dat overigens uit hetzelfde vat kwam als *dogs meat*."

Zo bedeel je anderen met eigenschappen die in je eigen kraam goed van pas komen. Net als het benadrukken van de Mexicaanse eigenheid door Mexicanen zelf zijn dergelijke interpretaties door-drongen van etnocentrisme, vindt Poortinga. "Eigenlijk manifesteert cultuur zich alleen daar waar mensen zich consistent anders gedragen dan elders. En dat soort verschillen zie je nauwelijks tussen organisaties en ook niet tussen Hollanders en Friezen. Cultuuronderzoek kan zich daarentegen wel richten op heel specifieke variabelen. *Prof. Nico Bleichrodt* van de Vrije Universiteit heeft bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar het effect van jodiumtekort op het cognitief functioneren. Hij heeft daarvoor twee dorpen in Indonesië onderzocht; een dorp waar nauwelijks jodium in het water zat en een ander dorp in de buurt met genoeg jodium in het water. Hij had ter vergelijking twee soortgelijke dorpen in Spanje. Hij heeft dus één variabele onderzocht op zijn consequenties in twee verschillende landen. Dat is prachtig cross-cultureel vergelijkend onderzoek. Vaak moeten we echter erkennen dat we de afzonderlijke variabelen niet goed kunnen aangeven, bijvoorbeeld wanneer het gaat om complexe maatschappelijke processen. Dan wordt onderzoek al gauw een rommeltje dat geen waardevol materiaal oplevert."

De oratie van Ype H. Poortinga, 'De relatie tussen cultuur en gedrag', verscheen in druk bij Tilburg University Press.

Fotografie: Lenny Oosterwijk.